

Verklaringen van criminaliteit bij etnische minderheden¹

Reactie op Wilhelmina van Wetering (1992)
'Een criminologisch alternatief voor de studie van
jeugddelinquentie'
Sociologische Gids, maart/april, jg. XXXIX

Marianne Junger

1. Inleiding

In een recent artikel in de *Sociologische Gids* levert Van Wetering (1992) commentaar op mijn proefschrift (Junger 1990) en het proefschrift van Werdmölder (1990). Zij heeft kritiek op de opzet van het onderzoek, op het gebrek aan duidelijkheid bij de operationalisering, op de wijze waarop theorieën worden onderzocht en op de (in het proefschrift niet gemaakte) beleidsaanbevelingen. Zij verwijt mij de sociale beheersingsgedachte uit te dragen waarbij ik de zwaarste lasten op de zwakste schouders wil afwentelen, vulgair sociologisme te bedrijven en mystificaties te presenteren. Het zijn forse verwijten, naar ik meen onterecht. In haar artikel geeft zij een incorrecte weergave van mijn proefschrift; op een aantal punten heeft zij het slecht gelezen. In deze reactie zal ik de voornaamste resultaten van mijn proefschrift beknopt weergeven, enkele aanvullende gegevens presenteren en een aantal fouten in haar commentaar rechtzetten.

2. De doelstelling van het onderzoek

Het onderzoek is opgezet met als doel een tweetal vragen te beantwoorden: (1) Is de betrokkenheid bij delinquent gedrag onder allochtone jongeren sterker dan bij autochtone Nederlandse jongeren, rekening houdend met verschillen in sociaal-economische achtergrond, en (2) Zijn de achtergronden van dit gedrag dezelfde voor allochtone of autochtone jongeren?

Van Wetering (1992) heeft kritiek op de opzet van het onderzoek en de definiëring van delinquentie. Hieronder bespreek ik in het kort de opzet van het onderzoek en de definitie van delinquentie en geef ik antwoord op de kritiek die Van Wetering op deze punten heeft.

3. De onderzoeksofzet

Het was de bedoeling om representatieve categorieën allochtone jongens te interviewen. De Marokkaanse, Turkse en Surinaamse jongens zijn daarom aselekt gekozen uit de populatie van 12- tot en met 17-jarigen. Bij de samenstelling van de Nederlandse controlegroep is anders te werk gegaan. Door Nederlandse jongens van 12 tot en met 17 jaar te selecteren die in dezelfde straat/buurt als de allochtone jongens wonen, is geprobeerd een groep samen te stellen met een vergelijkbare sociaal-economische achtergrond.²

De keuze voor de survey-techniek is gemaakt om verschillende redenen. Allereerst is het noodzakelijk om gegevens over representatieve steekproeven te verzamelen bij het beantwoorden van de onderzoeksvraag naar de betrokkenheid bij delinquentie van verschillende etnische groepen. Ten tweede blijkt dat veel onderzoek naar deviantie bij allochtonen zich richt op zeer marginale groepen. De bedoeling van het huidige onderzoek was daarentegen een beeld te krijgen van 'de gemiddelde' Marokkaanse, Surinaamse en Turkse jongens. Het verwijt van Van Wetering dat 'men' alleen maar in deviante groepen is geïnteresseerd (p. 123), geldt dan ook niet voor dit onderzoek.

Delinquent gedrag is anders gedefinieerd dan Van Wetering beschrijft. In mijn proefschrift is delinquentie gedefinieerd als gedrag dat aanleiding kan geven tot vervolging door het Openbaar Ministerie. *Self-report*-delinquentie is gemeten door middel van vragen naar 16 misdrijven. Dat de verkeersovertredingen hierbij zouden zijn opgeteld, zoals Van Wetering (p. 107) beweert, is onjuist.

Voor- en nadelen van de onderzoeksofzet. De survey-methode heeft – zoals elke methode – voor- en nadelen. Van deze problemen is in het proefschrift verslag gedaan (onder andere Junger 1987; Junger 1989; Junger 1990). Zo bleek bij voorbeeld dat Marokkaanse en Turkse respondenten vaker delinquent gedrag verzwegen dan Nederlandse en Surinaamse respondenten. Op basis van diverse analyses is geconcludeerd dat *self-report*-gegevens wel *binnen* etnische groepen kunnen worden geanalyseerd maar niet *tussen* etnische groepen. Van belang voor het onderzoek is vooral dat, wat betreft de informatie over delinquent gedrag, zowel *self-report*-informatie als politiegegevens beschikbaar zijn.

Van Wetering (1992) voert de kritiek van Bruinsma aan om de waarde van de *self-report*-gegevens te betwijfelen. Zij citeert Bruinsma: 'Het lijkt mij onwaarschijnlijk', aldus Bruinsma, 'dat jongens uit minderheidsgroepen tegenover onbekende dames eerlijk antwoord geven op de vragen in het interview' (Van Wetering 1992: 107). Vermeldenswaard is dat Bruinsma (1985) in zijn proefschrift de *self-report*-methode eveneens heeft toegepast. Hij verwijst naar Hindelang, Hirschi en Weis (1981) om aan te geven dat *self-report*-gegevens vooral goed kunnen worden gebruikt voor etiologisch onderzoek. Bij dergelijk type onderzoek gaat het er namelijk om dat respondenten geordend kunnen worden naar de mate van hun be-

trokkenheid bij delinquent gedrag. Bruinsma (1985) kan zelf niet onderzoeken wat de waarde van zijn *self-report*-gegevens zijn omdat hij niet over politiegegevens beschikt. Het is ook mogelijk dat Bruinsma bedoelt dat delinquent gedrag betrouwbaarder en valider te meten is door middel van schriftelijke vragenlijsten, zoals hij zelf heeft gedaan, dan door middel van mondelinge interviews. Deze aanname wordt echter niet ondersteund door de literatuur (zie Hindelang, Hirschi en Weis 1981, voor een overzicht).

De waarde van de gegevens die via vragenlijsten worden verzameld is dus niet perfect maar alleszins redelijk. Een belangrijke ondersteuning voor deze stelling is dat de analyse met behulp van *self-report*-gegevens dezelfde resultaten oplevert als de analyse met behulp van de politiegegevens. Met andere woorden: de correlaties die worden gevonden tussen de achtergrondgegevens (waaronder: informatie over gezin, school en vrije tijd) en *self-report*-delinquentie leiden tot dezelfde conclusies als de correlaties tussen de achtergrondvariabelen en geregistreerde politiecontacten. Alles bij elkaar meen ik dat *self-report*-gegevens aanvaardbaar zijn mits men zich bewust blijft van de beperkingen en probeert aanvullende informatie te verzamelen (bij voorbeeld bij de politie).

Ten slotte kan erop worden gewezen dat meer kwalitatieve methoden van data-verzameling eveneens te kampen hebben met het probleem van de validiteit van de gegevens. Dit probleem is niet uniek voor gestandaardiseerde manieren van data-verzameling, ook al wordt weleens de indruk gewekt van wel. Kaufman en Verbraeck (1986) vermelden bij voorbeeld – zij gebruikten de methode van de participerende observatie – dat druggebruikers hun druggebruik rooskleuriger voorstellen dan het is (p. 89). Ook overdrijven de jongens de opbrengsten van hun misdrijven (p. 101). Kaufman en Verbraeck (1986) wisten dat ze ‘om de tuin werden geleid’ omdat zij ook inzage hadden in politiedossiers.

Betrokkenheid bij delinquent gedrag. Zoals eerder werd vermeld, was één van de hoofdvragen van het onderzoek in hoeverre jongens uit de vier onderzochte etnische categorieën betrokken zijn bij delinquent gedrag. Uit de gegevens die op het

Tabel 1: Geregistreerde politiecontacten naar etnische groep

	Marokkanen	Turken	Surinamers	Nederlanders
N	198	203	206	204
Politiecontacten ooit*	33	23	23	15
Politiecontacten laatste jaar*	20	11	10	6

* $p < .0003$

politiebureau zijn verzameld, komt naar voren dat de kans op een politiecontact verschillend is per etnische groep (tabel 1). Van de Marokkaanse jongens heeft 33% een geregistreerd politiecontact, bij de Turkse en de Surinaamse jongens is dit 23%. Onder Nederlandse jongens is dit 15%. Geconcludeerd wordt dat bij de meeste allochtone groepen delinquent gedrag relatief vaker voorkomt dan bij Nederlandse jongens die in de zelfde wijken wonen. Deze oververtegenwoordiging is onder Marokkanen het grootst.

Van Wetering twijfelt aan de waarde van de politiecijfers en verwijt mij dat ik mij geen raad weet met de vraag 'in hoeverre discriminatie een rol speelt in de registratie van criminaliteit'. Dit laatste verwijt is moeilijk te begrijpen. In het proefschrift is hoofdstuk 3 bijna geheel aan deze vraag gewijd. Hierin wordt geconcludeerd, op basis van de Nederlandse literatuur, dat vertekeningen naar etnische groep in de politieregistratie waarschijnlijk weinig voorkomen en dat deze registratie daarom een betrouwbaar meetinstrument is om *verschillen in criminaliteit* naar etnische groep te meten.³ Later verschenen publikaties ondersteunen deze conclusie (zie bij voorbeeld Aalberts 1990; Terlouw 1991; De Leng en Hille 1991), alhoewel sommige mensen een andere mening zijn toegedaan (b.v. Bovenkerk, De Haan en Yesilgöz 1991).

Bovendien lijkt het erop dat de wat grotere deelname van jongens uit etnische minderheden aan regel-overtredend gedrag ook te voorschijn komt uit onderzoek dat tot stand kwam *zonder* de filter van de politieregistratie. Hauber, Zandbergen en Toornvliet (1991) observeerden passagiers in het openbaar vervoer. Zij vonden dat allochtonen relatief vaker zwart reden. Ook gegevens over de etnische achtergrond van de daders die zijn verzameld bij slachtoffers van misdrijven lijken te wijzen op een oververtegenwoordiging van etnische minderheden onder de plegers van criminaliteit (Junger, Ahrendt en Guérin, *ter perse*). Resultaten verkregen uit ander onderzoek ondersteunen dus de conclusie die wordt getrokken op basis van de politiecijfers, namelijk een zekere mate van oververtegenwoordiging van jongens uit etnische minderheden bij delinquent gedrag.

4. De sociale-controletheorie

De tweede onderzoeksvraag betreft de vraag naar de factoren die samenhangen met delinquent gedrag en wellicht een oorzaak van delinquentie vormen. Bij het zoeken naar achtergrondfactoren is de sociale-controletheorie als leidraad gebruikt. Deze theorie wil een verklaring bieden voor het *voórkomen* van deviant gedrag. De assumptie is dat bij iedereen, in beginsel, de motivatie aanwezig is voor het plegen van misdrijven of voor andere vormen van deviant gedrag. Mensen hebben de natuurlijke neiging het eigenbelang na te streven. Bovendien zijn misdrijven op zichzelf belonend: de beloning is inherent aan de daad. Misdrijven worden gepleegd wanneer de dader materiaal gewin verwacht of snel verkregen plezier.

Uit de praktijk blijkt dat misdrijven doorgaans niet moeilijk te plegen zijn en relatief weinig inspanning en kennis vergen.⁴ De sociale-controletheorie is 'kleurenblind' en moet in beginsel gelden ongeacht de etnische achtergrond.

Volgens Van Wetering (p. 113) zou ik beweren dat criminaliteit wordt aangeleerd in kleine groepen. Uit het bovenstaande blijkt in tegendeel dat het uitgangspunt van de sociale-controletheorie is dat criminaliteit niet hoeft te worden geleerd, aangezien de motivatie bij iedereen in beginsel aanwezig is.

Als iedereen in principe in staat is tot delinquent gedrag moet een theorie over criminaliteit verklaren waarom sommige mensen géén misdrijven plegen. Volgens de sociale-controletheorie is de oorzaak hiervan dat de *kosten* van delinquent gedrag niet voor iedereen identiek zijn. Allereerst zijn er de directe kosten die ontstaan bij ontdekking. Daarnaast zijn er de indirecte kosten die voortvloeien uit de band die het individu met de samenleving heeft opgebouwd. Hoe sterker die band hoe hoger de kosten van het plegen van een delict. De sociale-controletheorie stelt dat de mate waarin mensen zich gebonden voelen aan de conventionele samenleving – die delinquentie verbiedt – een belangrijke rem oplevert voor het betrokken raken bij delinquent gedrag. Deze band met de samenleving is een ruim begrip. Hirschi (1969) heeft een uitwerking voorgesteld die naderhand vaak is gebruikt en waarop het hierna beschreven onderzoek zich ook heeft gebaseerd. Volgens hem kan men vier aspecten onderscheiden: (1) de band met belangrijke anderen; (2) betrokkenheid bij conventionele subsystemen (bij voorbeeld school en gezin); (3) functioneren in conventionele systemen; (4) waarden over delinquent gedrag en respect voor de geldende wettelijke normen. Deze verschillende elementen van de band met de samenleving hangen met elkaar samen.

De sociale-controletheorie is een socialisatietheorie. Door een adequate socialisatie ontstaat de band met de samenleving. Als de socialisatie – gedeeltelijk – gebrekkig is, dan neemt de kans op delinquent gedrag toe. De belangrijkste test van de sociale-controletheorie is daarom of de mate waarin de socialisatie succesvol is samenhangt met delinquent gedrag. Zoals gezegd kan dit voor elke etnische groep worden nagegaan.

Volgens Van Wetering (p. 108) sluit de sociale-controletheorie andere criminologische theorieën niet uit. Dit kan echter wel degelijk het geval zijn. Kornhauser (1978) deed bij voorbeeld onderzoek naar de basisassumpties van de meest gebruikte etiologische theorieën.⁵ Zij concludeert dat de verschillende theorieën (sociale-controletheorie, strain-theorie en subcultuurtheorie) aansluiten bij verschillende stromingen in de sociale wetenschappen en uitgaan van verschillende assumpties over mens en samenleving.

Dat de sociale-controletheorie in algemene zin niet toetsbaar is, zoals Van Wetering (p. 108) opmerkt, moet ook op een misverstand berusten. De sociale-controletheorie is een van de meest toegepaste theorieën (zie bij voorbeeld Cusson 1991, Walgrave 1991). Het zou onmogelijk zijn een uitputtende lijst te geven van alle

studies die er gebruik van maakten. In het WODC-documentatiesysteem komt het trefwoord 'sociale controle', sinds 1987, in 76 publikaties voor. In combinatie met het trefwoord 'onderzoek' is dit 38 keer.⁶ Uit een onderzoek naar de empirische toetsing van theorieën die in het vakblad *Criminology* zijn verschenen, blijkt dat de theorie werd getest⁷ in 40% van alle onderzochte artikelen (N=215). De volgende in deze reeks is de 'social learning'-theorie met 18% (Stitt en Giacomassi 1992).

Volgens Van Wetering (p. 108) wordt in het proefschrift niet duidelijk gemaakt wat de sociale-controletheorie inhoudt en wordt de operationalisatie ervan niet beschreven. Zonder verdere informatie is het mij onduidelijk wat hiermee wordt bedoeld. In hoofdstuk 1 van mijn proefschrift wordt de theorie beschreven. In de volgende hoofdstukken wordt – per onderwerp – precies aangegeven hoe de theorie is geoperationaliseerd en wat de betrouwbaarheid is van de indices. De band met de samenleving is geoperationaliseerd als: de band met het gezin en met school, de binding met de conventionele waarden van de samenleving en de vrijetijdsbesteding (zie tabel 2).

Tabel 2: Belangrijkste variabelen in het onderzoek^a

Levenssfeer	Indexen/variabelen
1. Waarden	Waarden ten aanzien van delinquentie.
2. Gezin	Toezicht, ruzies, slaan, affectieve band met de ouders, belang van school, oordeel over het gezin.
3. School	Conflicten, betrokkenheid, schoolresultaten, van school gestuurd.
4. Vrije tijd	Frequentie vrije tijd, plaats activiteiten, oriëntatie buitenhuis, alcoholisch drankgebruik.

^a Alle indexen zijn gemaakt door de gemiddelde scores van de antwoorden te berekenen.

Uit de kwantitatieve analyse blijkt dat de sociale-controletheorie wordt ondersteund door de gegevens. Voor elke etnische groep blijkt dat de sociale-controlefactoren te zamen een multiple correlatie van ongeveer 0,70 hebben met *self-report* delinquent gedrag. Ook per afzonderlijke factor (band tot conventionele – dat wil zeggen niet-delinquente – waarden, tot het gezin, tot school en tot een conventionele vrije tijd) is er een duidelijke samenhang met delinquentie (zelf-gerapporteerd – in de vragenlijst – of volgens de politiegegevens) voor iedere etnische groep (tabel 3).

Van Wetering verwijt mij dat andere theorieën dan de sociale-controletheorie

slechts gedeeltelijk worden onderzocht. Daarin heeft zij gedeeltelijk gelijk. Inderdaad is niet aan alle theorieën evenveel aandacht besteed bij het opmaken van de vragenlijst. De beschikbare tijd per interview liet dit niet toe. Wel zijn enkele basiselementen uit andere theorieën bekeken. Zo stelt de *strain*-theorie dat er een relatie bestaat tussen delinquentie en lage sociaal-economische status en stelt de subcultuurtheorie dat er delinquente waarden zijn onder delinquenten. Beide zwijgen over het belang van school of gezin bij het ontstaan van delinquentie (of menen zelfs dat negatieve effecten kunnen volgen uit een sterke band met school, zoals hieronder wordt gesteld). Wanneer geen ondersteuning werd gevonden, bijvoorbeeld voor de *strain*-theorie, is steeds gezegd dat het *huidige materiaal* geen steun geeft aan deze theorie. Hieronder wordt een aantal aspecten van deze alternatieven voor de sociale-controletheorie besproken. Het gaat om het belang van traditionalisme en/of migratie, de invloed van de sociaal-economische status, en het begrip subcultuur.

Tabel 3: Sociale-controle-indexen en *self-report*-delinquentie: multiële correlaties

Levenssfeer	Marokkanen	Turken	Surinamers	Nederlanders
N	141	159	171	160
Waarden	0,34	0,37	0,33	0,46
Gezin	0,44	0,44	0,42	0,51
School	0,44	0,44	0,42	0,51
Vrije tijd	0,39	0,38	0,54	0,54
Totale R	0,67	0,61	0,67	0,70

Alle correlaties significant bij $p < 0,0001$.

Traditionalisme/migratie. Een vrij vanzelfsprekende hypothese is dat de problemen die veel allochtone gezinnen hebben in onze samenleving, een gevolg zijn van het verlies aan traditionalisme. Dit kan op zijn beurt worden geweten aan het migratieproces. In het proefschrift wordt (in tegenstelling tot wat Van Wetering (p. 117) beweert) aan dit onderwerp op verschillende plaatsen aandacht besteed.

De opvatting dat het migratieproces – direct of indirect – verantwoordelijk is voor de relatief grote deelname van jongens uit etnische minderheden aan delinquent gedrag, wordt op verschillende punten niet ondersteund.

– Als migratie en/of verlies van traditionele waarden samenhangen met criminaliteit, dan ligt het voor de hand dat jongens uit traditionele gezinnen minder vaak delinquentie vertonen dan jongens uit minder traditionele gezinnen. In het onderzoek is een aantal indicatoren over traditionalisme opgenomen. Het gaat om opvattingen over de rol van de vrouw en religiositeit.⁸ Het kindertal zou men als een

indirecte maatstaf voor traditionalisme kunnen beschouwen. Er is eveneens gekeken naar andere elementen waarvan werd verwacht dat ze zouden kunnen samenhangen met moeilijkheden om in Nederland te integreren: de beheersing van de Nederlandse taal, het al dan niet hebben van familieleden in Nederland, contacten met burens en vrienden, angst voor uitzetting, en lengte van het verblijf in Nederland. Uit de analyse blijkt dat geen van deze factoren samenhangt met delinquentie. De enige uitzondering is religie. Sterk religieuze jongens plegen iets minder vaak delicten. Dit geldt echter zowel voor de Nederlandse als voor de allochtone jongens.

– Er zijn, uit kwalitatief onderzoek, aanwijzingen dat veel van de in Nederland marginale jongens zich ook in Marokko al problematisch gedroegen (Werdmölder 1986). Bij de jongens op Hoog Catharijne bleek dat de helft van de onderzochte jongens (N=30) spijbelde, tweederde gebruikte alcohol en drugs en 4 van de 30 hadden al contacten met justitie (zij waren al eens in bewaring gesteld, Kaufman en Verbraeck 1986). Het proces van marginalisering en delinquentie was blijkbaar vóór de migratie naar Nederland al begonnen.

– Uit de literatuur komt naar voren dat Chinese kinderen, die net als Turkse en Marokkaanse kinderen voor gezinshereniging naar Nederland zijn gekomen, op school goed functioneren. De Chinezen in Nederland hebben ook geen hogere criminaliteitscijfers dan de autochtone bevolking. Amerikaans onderzoek laat zien dat de kinderen van de Vietnamese bootvluchtelingen in vergelijking met de gemiddelde Amerikaanse leerling uitzonderlijk goed zijn. Waarschijnlijk speelt de kwaliteit van het gezinsleven hier een grote rol (Caplan, Choy en Whitmore 1992).

De kwalijke effecten van migratie op delinquent gedrag hoeven dus niet altijd op te treden, en de wijze waarop het gezin in het gastland functioneert lijkt hierbij een centrale rol te spelen. Migratie hoeft dus niet zo desintegrerend te werken dat delinquentie – of slechte schoolresultaten – erop volgt. Al met al krijgt de gedachte dat migratie direct leidt tot delinquentie niet veel steun. De stelling dat er wel een indirect effect is wordt er niet waarschijnlijker op.

Sociaal-economische status. De sociaal-economische achtergrond van de etnische minderheden zou in het proefschrift een 'blinde vlek' zijn geweest (Van Wetering: 109). In het proefschrift is wel degelijk gekeken naar sociaal-economische factoren in relatie tot delinquent gedrag. Informatie was beschikbaar over de sociaal-economische status en werkloosheid van de vader van onze respondenten. Voor elke etnische groep afzonderlijk is gekeken naar de relaties tussen delinquentie enerzijds en SES en werkloosheid van de vader anderzijds. Uit de gegevens blijkt echter dat deze relaties zeer zwak zijn of geheel afwezig (zie tabel 4). De sociaal-economische achtergrond van vaders hangt dus niet samen met het al dan niet plegen van misdrijven van de zonen. Deze resultaten komen overeen met veel eerder gepubliceerd onderzoek.

Tabel 4: Aantal jongens met politiecontacten naar werkloosheid van de vader, in % (aantallen)*

	Marokkanen	Turken	Surinamers	Nederlanders	Totaal
Vader werkt	31 (103)	21 (132)	26 (110)	13 (160)	22 (505)
Vader werkt niet	36 (77)	25 (61)	15 (55)	24 (33)	26 (226)

* Deze tabel is een samenvatting van vijf kruistabellen (analyse per etnische groep en taal). De vijf chi-kwadraattoetsen zijn niet significant ($p < .10$).

In het proefschrift is ook onderzocht in hoeverre socio-economische factoren wellicht toch samenhangen met delinquentie maar dan alleen voor bepaalde groepen. Volgens de *strain*-theorie zal een lage socio-economische status vooral negatieve effecten hebben op jongens met een sterke binding met school (Merton 1967: 159). Deze jongens streven naar materieel succes (vanwege de goede socialisatie op school) maar beschikken over onvoldoende middelen om dit succes te bereiken (vanwege de lage socio-economische status). Analyses ondersteunen deze gedachte niet (zie Junger 1990). Een goede band met school hangt voor elk kind samen met minder delinquent gedrag ongeacht de socio-economische status. Dit resultaat is, zoals gezegd, in strijd met de *strain*-theorie maar steunt wel de sociale-controletheorie.

In het algemeen heeft criminologisch onderzoek nog altijd niet ondubbelzinnig vastgesteld of er een relatie bestaat tussen sociaal-economische factoren en criminaliteit (zie bij voorbeeld Rutter en Giller 1983; Wilson en Herrnstein 1985; Gottfredson en Hirschi 1990, voor overzichten van de literatuur). Bovendien, mocht er een relatie bestaan, dan kan dit een indirecte relatie zijn die loopt via de socialisatie in het gezin (zoals bij voorbeeld Rutter en Giller 1983; Laub en Sampson 1988; Larzelere en Patterson 1990 betogen). Omdat er in het huidige onderzoek niet een relatie is gevonden tussen de sociaal-economische achtergrond en delinquentie, wordt aan deze factor in het proefschrift verder weinig aandacht besteed.

Subculturen. In verband met de subcultuurtheorie verwijt Van Wetering mij 'redeneertrucs uit de oude doos' te halen (p. 110) en 'vulgair sociologisme' (p. 112). Van Wetering lijkt het niet eens te zijn met de conclusie dat er geen *delinquente* subculturen zijn gevonden in Nederland.⁹ De kritiek op mijn betoog is nogal verspreid in haar artikel en bestaat voor een deel uit een verwijtende beschrijving van wat mijn redenering zou zijn geweest. Wat haar eigen visie is blijft nogal vaag; zij bespreekt een aantal onderzoeken die mijn conclusie juist ondersteunen (p. 113-

114). Voor het gemak van de discussie geef ik hier in het kort mijn argumentatie weer.

Wat is een delinquente subcultuur? Het belangrijkste kenmerk van een delinquente subcultuur is dat men delinquente waarden met elkaar deelt. Daarnaast wordt betoogd dat subculturen worden gedragen door gestructureerde groepen met hechte – amicale – banden. Binnen deze groepen zou men een carrière kunnen hebben vergelijkbaar met een carrière binnen de traditionele samenleving. De problemen met het begrip delinquente subcultuur zijn uitvoerig besproken door Kornhauser (1978). Voor een goede analyse van het begrip subcultuur heeft zij het belang uiteengezet van het onderscheid tussen waarden en gedrag. Het feit dat mensen weten dat diefstal niet geoorloofd is – en deze waarde onderschrijven – betekent niet dat zij er altijd naar handelen. Als men dit onderscheid niet aanhoudt, dan vervalt men snel in een tautologische redenering waarbij waarden worden afgeleid uit gedrag en het gedrag wordt verklaard door deelname aan de subcultuur. Het feit dat de meeste gemarginaliseerde jongens delicten plegen kan daarom op zichzelf niet worden geïnterpreteerd als een bewijs voor het lidmaatschap van een delinquente subcultuur.

In mijn proefschrift wordt de vraag gesteld of er in Nederland aanwijzingen zijn voor het bestaan van subculturen. Een aantal Nederlandse onderzoekers beschrijft subculturen waarin men delinquentie zou accepteren en/of positief waarderen. Een aantal bekende studies zijn: Janssen en Swierstra (1982), Buiks (1983) en Kaufman en Verbraeck (1986). In al deze studies is gekeken naar marginale groepen waarvan de leden min of meer delinquent waren. Deze studies zijn in het proefschrift wat uitvoeriger besproken. Op basis van wat in de onderzoeksverslagen wordt gerapporteerd meen ik dat de conclusie gerechtvaardigd is dat er geen *delinquente* subculturen zijn gevonden. Mijn redenering zal ik hieronder weergeven. In de volgende paragrafen wordt besproken of sprake is van delinquente waarden, hechte relaties, sociale structuren en alternatieve 'criminele carrières'.

Delinquente waarden. Wat betreft de delinquente waarden blijkt dat de meeste onderzoekers hier niet expliciet aandacht aan hebben besteed. Kaufman en Verbraeck (1986) noemen nergens expliciet de waarden die de door hen bestudeerde jongens aanhangen. Maar uit hun verslag valt op te maken dat hun respondenten eigenlijk nog vrij conventionele wensen hebben. Veel jongens willen afkicken. Als zij uit Marokko terugkomen, vaak na een afkickpoging, dan 'zitten zij boordvol goede voornemens: een baan, een huis, een gehuwd bestaan, een toekomst' (Kaufman en Verbraeck 1986: 95).

Buiks (1983) beschrijft de Surinaamse mannen die volgens hem bezig zijn met een criminele carrière: de zogenaamde *wakaman*. De *wakaman* laat zich laatdunkend uit over het feit dat in Nederland alles om geld gaat, ten koste van zaken als vermaak, gezelligheid en plezier (p. 119).¹⁰ Toch wil de *wakaman* vooral graag geld verdienen (p. 119), Buiks (1983) spreekt van een fascinatie. De *wakaman* wil

een maximalisatie van plezier gericht op 'de onmiddellijke behoeftebevrediging, het vermijden van routine en verplichtingen' (p. 121). Hij houdt niet van werken maar wil vrij en onafhankelijk zijn (p. 122).

Volgens de *wakamans* zelf is de motivatie voor het handelen in heroïne een praktische. Het is 'makkelijk': je hoeft er weinig voor te kunnen en het is snel verdiend geld (p. 122). Nergens in het onderzoeksverslag staat of kan worden afgeleid dat het verkopen van heroïne daadwerkelijk positief gewaardeerd gedrag is. Sommigen zeggen dat zij alleen aan blanken verkopen. Zo'n redenering zou overbodig zijn als de subcultuur heroïne verkopen als iets positiefs zou kenmerken. Wel is duidelijk dat zij gemotiveerd zijn om geld te verdienen. Geld willen hebben kan echter op zichzelf geen 'delinquente waarde' worden genoemd.

Wermölder (1986)¹¹ is de enige onderzoeker die expliciet aandacht heeft voor de waarden van de door hem bestudeerde marginale jongens. Deze waarden zijn: solidariteit, geld, moed, gebektheid, slimheid, autonomie en 'iets delen'. Wermölder (1986) merkt terecht op dat het hier gaat om 'waarden die ook in de omringende samenleving belangrijk zijn voor het verkrijgen van status en prestige'. Het zijn bepaald geen waarden die afwijkend zijn van de Nederlandse samenleving. Ook blijkt dat deze jongens in het geheel niet de conventionele waarden laten vallen zoals bij voorbeeld het hebben van een baan of het hebben van een relatie met een meisje en een 'zonnig toekomstperspectief'. Zo zijn de jongens die er in dit opzicht slechter aan toe zijn jaloers op diegene die het beter lijkt te gaan. Als ze eerlijk zijn komen zij daar ook voor uit, aldus Wermölder (1986: 48).

Hechte relaties. Volgens Sutherland en Cressey (1974) wordt delinquentie vooral geleerd in hechte relaties met anderen, en in het bijzonder met delinquente vrienden: 'The principal part of learning of criminal behaviour is learned within intimate groups' (Sutherland en Cressey 1974). Onderzoekers van subculturen betogen vaak dat er sprake is van hechte vriendschappen en relaties. Zo vermelden Kaufman en Verbraeck (1986) dat er solidariteit is tussen de jongeren en suggereren zij dat er een hechte band bestaat tussen de groepsleden (p. 58). Het is echter de vraag of de relaties tussen de delinquente jongeren inderdaad als 'hecht' kunnen worden omschreven.

Verschillende zaken weerspreken dit beeld en leiden tot de vaststelling dat er geen sterke, en zeker geen warme relaties bestaan tussen de marginale jongens die in de verschillende onderzoeken zijn bestudeerd. Zo blijkt dat tweederde van de Marokkaanse jongens die op Hoog Catharijne rondhangen, geen noemenswaardige vriendschapsrelaties heeft (p. 58). De hiërarchie die door Kaufman en Verbraeck wordt beschreven is een hiërarchie van 'neerkijken op anderen' (p. 68) omdat 'de jongens elkaar mislukkingen vinden' (p. 100). Ook blijkt uit de beschrijving van het groepsleven dat het onderling wantrouwen groot is. Er is veel agressie onder de jongens: ze stelen en bedreigen elkaar. De druggebruikers zijn vaak het slachtoffer van landgenoten die ook aan drugs willen komen (p. 67, 76). Er zijn

veel conflicten en hierbij worden regelmatig messen gebruikt, de 'succesvolle leden' stelen drugs van de andere groepsleden, aldus Kaufman en Verbraeck (1986: 67, 99). Kortom, de conclusie lijkt gerechtvaardigd dat het hier om zeer delinquentie jongens gaat¹² die hun slachtoffers ook vaak in de eigen groep vinden.

Volgens Werdmölder (1986) is de suggestie van een hechte groep maar schijn. Ondanks het gevoel van lotsverbondenheid en waarden zoals onderlinge solidariteit is de dagelijkse realiteit een stuk minder prettig dan men zou kunnen denken. Het onderlinge wantrouwen is groot. Er ontstaan voortdurend ruzies en conflicten. Men jent elkaar en jaagt elkaar op stang. Jongens zijn voortdurend op zoek naar elkaars zwakheden. Een van de Marokkaanse jongens vat het als volgt samen: 'Wij zijn het nooit met elkaar eens, we luisteren niet naar elkaar en we haten elkaar' (Werdmölder 1986: 46).¹³

Ten slotte zijn de bevindingen van Hoogendam en Gaemers (1989) vermeldenswaard. Zij deden een onderzoek onder zwerfende jongeren in een grote stad, waaruit bleek dat het overgrote deel ook regelmatig delicten pleegde. Zij beschrijven de relaties als volgt: 41% heeft geen netwerk van vrienden waarop kan worden teruggevallen. Wanneer de jongens zeggen over vrienden te beschikken, gaat het om 'oppervlakkige relaties of om vrienden van vroeger die men nooit meer ziet. Deze jongens maken geen onderscheid tussen een vriend of een kennis. Zojuist ontmoete lotgenoten noemt men gemakkelijk vrienden'. De ouders vermelden 'oppervlakkige veelal kort durende wisselende vriendschappen' (p. 120-121). De auteurs besluiten dat het dan ook niet verwonderlijk is dat bijna de helft van de jongeren aangeeft zich regelmatig eenzaam te voelen. Ook andere auteurs hebben benadrukt dat men niet van warme of stabiele relaties tussen jongeren kan spreken in gemarginaliseerde groepen (Klein 1973; Rutenfrans 1989; Sarnecki 1990).

Sociale structuren. Kaufman en Verbraeck (1986) ontdekken, zo vermelden zij, een complexe sociale structuur binnen de groep. De wijze waarop deze sociale structuur beschreven wordt geeft geen aanleiding om te veronderstellen dat het hier gaat om een echte parallelle sociale structuur. Deze structuur valt samen met de organisatie van de verkoop van de drugs (p. 63). 'Een van de belangrijkste factoren (in de hiërarchie van de Marokkaanse heroïnescene) is iemands plaats in het distributienet van de heroïne. Een andere belangrijke structurerende factor is ook de mate van succes die iemand heeft in de distributie van heroïne.'¹⁴ Deze groepsstructuur wordt verder in de hier genoemde literatuur niet beschreven en lijkt enigszins opgedrongen door de auteurs. De vraag is in hoeverre men dan een carrière kan doorlopen in deze alternatieve structuur.

Criminele carrières. In het proefschrift wordt geconcludeerd dat de criminele carrières in het algemeen niet succesvol zijn. Dit wordt ontkend door Van Wetering (p. 113). Hoe succesvol zijn de alternatieve carrières waarover door Kaufman en Verbraeck (1986) en Buiks (1983) vaak wordt gesproken?

Kaufman en Verbraecks beschrijving leidt niet tot een optimistische prognose

voor de toekomst van de door hen bestudeerde jongeren (p. 95). Het lijkt erop dat deze jongeren zelf niet echt het gevoel hebben met een 'succesvolle carrière' bezig te zijn. Ook de onderzoekers lijken dit te beseffen. Zij vermelden dat druggebruikers hun druggebruik rooskleuriger voorstellen dan het is. De meeste jongens in de onderzoeksgroep willen uiteindelijk afkicken. Maar deze respondenten zullen 'nog verschillende jaren verslaafd zijn totdat afkicken werkelijk zin heeft. Wanneer zij uiteindelijk de allerlaagste treden van de scene hebben bereikt, wanneer zij een werkelijk mensonterend bestaan leiden en zichzelf verachten, maar desondanks het leven prefereren boven een overdosis Rohypnols', dan zullen zij pas echt willen afkicken (Kaufman en Verbraeck 1986: 95).

Buiks (1983: 124) vermeldt dat *wakamans* eigenlijk niet tevreden zijn met hun leven. Allereerst omdat zij in de gevangenis kunnen belanden, maar ook omdat zij zichzelf 'zien afglijden in de heroïnewereld'. Een *wakaman* spreekt over een 'rush to nowhere', een andere over zijn schrik als hij denkt aan kennissen die verslaafd zijn: 'dat waren echt *schokkingen* voor mij. Dus ik dacht bij mijzelf: ik ga hier niet aan meewerken' (p. 124). Een ander komt tot het inzicht dat hij in een 'schijnwereld' leeft (p. 125). Wat is dan het doel van de *wakaman*? Buiks (1983: 126) geeft aan dat *wakamans* niet eindeloos een criminele 'loopbaan' willen blijven volgen. Ze willen uiteindelijk allemaal iets anders. Sommigen willen terug naar Suriname. Meestal willen zij een baan waarin ze een zekere zelfstandigheid kunnen behouden. Zo willen veel *wakamans* een eigen zaak of ambiëren zij een loopbaan in het welzijnswerk (p. 126). Van de Marokkaanse marginale jongens die Werdmölder (1986) observeerde wil een aantal bij de politie.

Concluderend lijkt het erop dat er tot op heden in Nederland geen delinquente subculturen zijn gevonden die aan de hierboven beschreven voorwaarden voldoen. Er zijn geen groepen gevonden waarin delinquente waarden worden aangehangen. De groepsvorming ontstaat niet op basis van gemeenschappelijke deviantie waarden en leidt ook niet tot deviantie waarden. Er bestaat – uiteraard – wel een zekere mate van groepsvorming. Deze groepen ontstaan doordat er gemeenschappelijke ervaringen zijn en omdat de jongens lotgenoten zijn, meestal omdat zij op verschillende fronten (gezin en school) uit de boot (dreigen te) vallen. De suggestie van een hechte groep is schijn. Ondanks het gevoel van lotsverbondenheid en waarden als solidariteit zijn de relaties meestal niet sterk of warm. Ten slotte ambiëren de meeste beschreven jongens een conventioneel leven in de trant van 'huisje, boompje, beestje'.

Ook al lijkt Van Wetering het oneens te zijn met de afwijzing van het begrip subcultuur, toch valt het mij op – zoals eerder werd vermeld – dat zij op verschillende plaatsen ook vaststelt dat er geen delinquente waarden bestaan. Op p. 115 stelt zij dat geen enkele cultuur of subcultuur delinquent gedrag waardeert. En zij citeert met instemming uit onderzoek waaruit blijkt dat drugverslaafden criminaliteit af-

keuren (p. 115) maar wel tolerant zijn (Van Wetering). Ook vermeldt Van Wetering (p. 118), in overeenstemming met het proefschrift, dat er 'geen hechte groepsorganisatie' is onder de Surinaamse Rasta's (op basis van Buiks). In het proefschrift wordt eveneens gesteld dat delinquente jongens geen alternatieve delinquenten waarden aanhangen maar wel duidelijk toleranter staan tegenover het overtreden van de conventionele – niet-delinquenten – waarden van de samenleving.

Dit betekent niet dat ik voorstander zou zijn van een verruiming van het begrip subcultuur, zoals Van Wetering voorstelt (p. 116), wellicht om het begrip delinquent subcultuur alsnog te redden. Zo zou zij 'reacties op gepakt worden' en het 'gedrag achter de schermen' er ook onder willen laten vallen. Zij verwijst in dit kader tevens naar het verschijnsel van een 'dubbele moraal' (p. 116). Om deze verschijnselen uit te leggen zou men volgens mij beter kunnen spreken van een kloof tussen gedrag en moraal. Deze kloof kan alleen worden geconstateerd indien men onderscheid maakt tussen waarden enerzijds en gedrag anderzijds, zoals ik geprobeerd heb te doen in het proefschrift. Een verbreding van het begrip subcultuur lijkt mij onverstandig. Het komt mij voor dat het veel zuiverder is om begrippen scherp te definiëren in plaats van het zo breed te maken dat allerlei aspecten (waarden en gedrag) eronder vallen. Relaties tussen deze factoren onderling kunnen dan moeilijk worden bestudeerd. Dit onderscheid tussen gedrag en waarden lijkt mij van groot belang, zeker als men 'vulgair sociologisme' wil vermijden.

Tot zover de bespreking van de inhoudelijke resultaten van het onderzoek. Van Wetering is het ook oneens met de beleidsvoorstellen die zouden zijn geformuleerd in het proefschrift.

5. Beleidsadviezen

Er worden mij door Van Wetering (p. 113) allerlei beleidsadviezen in de schoenen geschoven. Ik zou bij voorbeeld pleiten voor een 'terugtrekkende overheid'. Tegelijk zou ik ook voorstander zijn van gezinsinterventies (p. 109, 111, 117). Deze opmerkingen over mijn beleidsadviezen kunnen niet op het proefschrift betrekking hebben aangezien er geen beleidsadviezen in zijn opgenomen. Maar het onderzoek waarop het proefschrift is gebaseerd is gedeeltelijk ook beschreven in twee WODC-rapporten: Junger en Zeilstra (1989) en Junger en Polder (1991). In Junger en Polder (1991) is een aantal 'aandachtspunten voor het beleid' opgenomen en wellicht zijn de opmerkingen van Van Wetering hierop gebaseerd.¹⁵

Junger en Polder (1991: 103-108) noemen een aantal maatregelen waarvan wordt vermoed dat zij de integratie van kinderen uit etnische minderheden kunnen bevorderen. Van een aantal maatregelen wordt gesteld dat zij voor ieder kind van belang zijn, ongeacht de etnische achtergrond (bij voorbeeld kennis van de Nederlandse taal). De maatregelen die worden besproken behandelen de onderwerpen school, gezin en vrije tijd en beslaan in totaal vijf bladzijden. Dit geeft op zichzelf,

dunkt mij, geen aanleiding om te denken aan een pleidooi voor een terugtrekkende overheid.

Over de interventies in het gezin, waar Van Wetering erg boos over lijkt te zijn, wordt door Junger en Polder (1991: 105) gezegd: 'In het algemeen is de overheid terughoudend met maatregelen die ingrijpen in het gezinsleven. Ook lijkt het bevorderen van de gezinsintegratie van overheidswege niet eenvoudig te realiseren. Uit onderzoek blijkt dat maatregelen soms geen enkel (Clarke 1984) en soms een averechts effect kunnen hebben (McCord 1990). Daarom is het van belang grote zorgvuldigheid te betrachten bij het ontwikkelen en toepassen van allerlei hulpprogramma's'. Ook wordt expliciet gesteld dat 'evaluatie van dergelijke maatregelen zal moeten leren of deze verwachting juist is' (Junger en Polder 1991: 103). Ook al moet men dus uiterst voorzichtig zijn, toch pleiten Junger en Polder (1991) voor hulp aan ouders die moeite hebben bij het opvoeden van hun kinderen. Aangezien Van Wetering (p. 114-115, 117) op meerdere plaatsen vermeldt dat ouders grote problemen kunnen hebben bij het opvoeden van hun kinderen (zoals het 'verlies van gezag over hun kinderen' (p. 115)), komt het mij voor dat ons voorstel aansluit bij haar analyse van de situatie. In essentie gaat het erom dat preventie beter is dan ingrijpen achteraf.

6. Criminologie versus antropologie

Van Wetering (p. 111 en 113) suggereert dat ik ten strijde trek tegen de antropologie en/of het kwalitatief onderzoek. Dit doe ik niet. Het zou ook belachelijk zijn om ten strijde te trekken tegen een vakgebied of tegen een methode. Dat sommige onderzoekspraktijken, zoals ongestandaardiseerde gegevens, een beperkte groepsomvang, het ontbreken van een controlegroep of het ontbreken van variatie in de afhankelijke variabele, leiden tot beperkingen van een onderzoek lijkt mij een algemeen erkend gegeven dat geheel los staat van een bepaald vakgebied. Tevens kunnen onderzoeken waarvoor een aantal van deze beperkingen geldt toch andere belangrijke kwaliteiten hebben. Het lijkt mij ook dat het een waardevolle eigenschap is van een onderzoeksverslag als men, al lezend, toch tot andere conclusies kan komen dan de auteur(s) zelf, zoals ik zelf een aantal keren doe in verband met de subcultuurtheorie.

Van Wetering (p. 124) maakt melding van een kloof tussen de antropologie en de criminologie. Er lijkt inderdaad – in Nederland – een verschil in traditie te bestaan in gehanteerde methode. Antropologen zouden dan kwalitatiever zijn dan criminologen. Toch denk ik zelf dat, ondanks verschillen in aanpak, de verschillen op inhoudelijk vlak minder groot zijn dan men zou kunnen vermoeden. Ik meen bij voorbeeld dat – ondanks de verschillen in methode en onderzoeksgroep – er geen tegenstrijdigheden zijn tussen de uitkomsten van Werdmölder (1986, 1991) en de resultaten van mijn proefschrift.

Ten slotte vermeldt Van Wetering (p. 124-125) dat onderzoekers op dit gebied van de criminaliteit bij etnische minderheden aan allerlei 'sociale pressies blootstaan' van de kant van de overheid en de zogenaamde zaakwaarnemers van de minderheidsgroepen. Ik heb zelf, toen ik als onderzoeker werkzaam was bij de overheid (WODC, ministerie van Justitie), nooit enige druk ervaren vanuit de overheid of van de zaakwaarnemers om met mijn onderzoeksverslag welke kant dan ook op te gaan. Samen met Wim Polder en Mariële Zeilstra heb ik het onderzoek verricht en gerapporteerd op de wijze die ons voorkwam als de meest correcte en de meest interessante. De enige druk die ik ooit heb ervaren is afkomstig uit de academische wereld omdat het onderwerp '*criminaliteit bij etnische minderheden*' nog altijd min of meer taboe is. Mijn indruk is dat sommige Nederlandse tijdschriften artikelen over dit onderwerp liever niet opnemen. Al met al zou ik graag willen pleiten voor een zakelijke discussie waarbij men ervan uitgaat dat iedereen in beginsel te goeder trouw is zodat geen '*procès d'intention*' hoeft te worden gevoerd.

Noten

1. De auteur bedankt Peter van der Heijden, Peter van Koppen en Wim Polder voor hun commentaar op deze reactie.

2. Wanneer in het vervolg over Nederlandse jongens gesproken wordt, worden de autochtone Nederlandse jongens bedoeld.

3. Niet elk delict is bij de politie bekend, dus de omvang van alle gepleegde misdrijven kan niet uit politiecijfers worden opgemaakt.

4. Voor het plegen van sommige misdrijven is specialistische kennis vereist. Men kan hier bij voorbeeld denken aan fraude via de computer. Dergelijke kennis kan echter het best worden beschouwd als een aspect van de gelegenheidsstructuur. Veel mensen zijn, via kennis en ervaring opgedaan in hun werk, in staat vrij gemakkelijk bepaalde typen misdrijven te plegen. Voor zover er sprake is van specialisatie in delinquent gedrag kan deze specialisatie ontstaan als gevolg van verschillen in gelegenheid tot het plegen van specifieke misdrijven.

5. Zo zijn de assumpties van de subcultuurtheorie over delinquentie dat: (1) socialisatie perfect slaagt en (2) dat de menselijke natuur geen beperkingen stelt aan de cultuur waardoor er geen beperkingen zijn ten aanzien van de waarden en normen van een samenleving. Daarentegen stellen de strain- en de sociale-controletheorie (1) dat er beperkingen zijn in samenlevingsvormen die voortvloeiden uit de natuur van de mens. Ieder mens heeft bepaalde basisbehoeften om te overleven zoals veiligheid, economische noden en gezondheid; in geen enkele samenleving is beroving, diefstal of geweld toegelaten. (2) Bovendien is het uitgangspunt van de sociale-controletheorie dat socialisatie niet altijd perfect is en in bepaalde omstandigheden niet of onvoldoende slaagt (Kornhauser 1978).

6. Op 1 juni 1992.

7. Er zijn artikelen geselecteerd die expliciet een 'empirical test' uitvoeren.

8. Het gaat om kerkbezoek, bidden, naleven van religieuze voorschriften.

9. Het gaat om delinquente subculturen en niet om subculturen in het algemeen.

10. Van Wetering (1992: 118) suggereert dat Buiks met de 'de mensen zelf' heeft gesproken. Hij sprak met 151 informanten, van wie er 62 tot een marginale groep behoorden. Het is onduidelijk hoe valide de informatie van deze informanten is.

11. Zoals Van Wetering (1992) opmerkt kon ik inderdaad Werdmölders proefschrift niet gebruiken. Ik heb echter wel gebruik gemaakt van Werdmölders eerdere publikaties. De studie waarvan Werdmölder (1986) verslag doet, wordt bovendien in de eerste helft van zijn proefschrift beschreven.

12. Kaufman en Verbraeck (1986) vermelden dat bij de politie van deze 30 jongens 374 geregistreerde misdrijven bekend zijn, waaronder relatief veel zeden- en geweldsmisdrijven (50).

13. Een van de oorzaken hiervan is de verveling.

14. De hiërarchie op Hoog Catharijne bestaat uit zeven posities: (van hoog naar laag) 1. huisdealer; 2. straatdealer; 3. part-time dealer; 4. stroman; 5. aankomend stroman; 6. loopjongen; 7. leerling.

15. Junger en Polder (1991) is echter niet opgenomen in haar lijst van geraadpleegde literatuur.

Geraadpleegde literatuur

- Aalberts, M. (1990), *Politie tussen Discretie en Discriminatie; Operationeel vreemdelingen-toezicht in Nederland*. Gouda Quint, Arnhem.
- Buiks, P.E.J. (1983), *Surinaamse jongeren op de Kruiskade*. Van Loghum Slaterus, Deventer.
- Bovenkerk, F., W. de Haan en Y. Yesilgöz (1991), Over selectiviteit gesproken! *Tijdschrift voor Criminologie* 33 (3): 309-321.
- Bruinsma, G.J.N. (1985), *Criminaliteit als sociaal leerproces: een toetsing van de differentieële associatietheorie in de versie van K.-D. Opp*. Gouda Quint, Arnhem.
- Caplan, N., M.H. Choy en J.K. Whitmore (1992), Indochinese refugee families and academic achievement. *Scientific American* 266 (2): 18-24.
- Clarke, R.V.G. (1985), Jack Tizzard memorial lecture; delinquency, environment and intervention. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 26 (4): 505-523.
- Cusson, M. (1991), Théories criminologiques et politiques pénales des mineurs. In: J. Junger-Tas, L. Boendermaker en P.H. van der Laan (red.), *The future of the criminal justice system*. Acco, Leuven.
- Gottfredson, M.R., en T. Hirschi (1990), *A general theory of crime*. Stanford University Press, Stanford.
- Hauber, A.R., J.G.A. Zandbergen en L.G. Toornvliet (1991), *Zicht op zwartrijden*. Criminologisch Instituut Rijksuniversiteit te Leiden, Leiden.
- Hindelang, M.J., T. Hirschi en J.G. Weis (1981), *Measuring delinquency*. Sage, Beverly Hills.
- Hirschi, T. (1969), *Causes of delinquency*. University of California Press, Berkeley.
- Hoogendam, P., en J. Gaemers (1989), Zwervende jongeren in de grote stad. *Justitiële Verkenningen* 15 (8): 113-131.
- Janssen, O., en K. Swierstra (1982), *Heroïnegebruikers in Nederland, een typologie van levensstijlen*. Kriminologisch Instituut Rijksuniversiteit Groningen, Groningen.
- Junger, M. (1987), Validiteit van zelfrapportage van delinquentie bij jongeren uit etnische minderheden. In: J. de Jong-Gierveld en J. van der Zouwen, *De vragenlijst in het sociaal onderzoek*. Van Loghum Slaterus, Deventer.
- Junger, M. (1989), Discrepancies between police and self-report data for Dutch racial minorities. *British Journal of Criminology* 29 (3): 273-283.
- Junger, M. (1990), *Delinquency and ethnicity. An investigation on social factors relating to*

- delinquency among Moroccan, Turkish, Surinamese and Dutch boys*. Kluwer Law and Taxation, Deventer.
- Junger, M., D. Ahrendt en A. Guérin (ter perse), *Criminaliteitspreventie via buurtbeheer, interimverslag*. Ministerie van Justitie, WODC, Den Haag.
- Junger, M., en W. Polder (1991), *Delinquent gedrag bij jongens uit etnische minderheden: achtergronden, II*. Gouda Quint, WODC nr. 107, Arnhem.
- Junger, M., en M. Zeilstra (1989), *Deviant gedrag en slachtofferschap onder jongens uit etnische minderheden I*. Gouda Quint, WODC nr. 90, Arnhem.
- Junger-Tas, J. (1983), *Jeugddelinquentie: achtergronden en justitiële reactie*. Staatsuitgeverij, WODC nr. 42, Den Haag.
- Kaufman, W.J., en H.T. Verbraeck (1986), *Marokkaan en verslaafd: een studie naar randgroepvorming, heroïnegebruik en criminalisering*. Afdeling Onderzoek ROVU, Gemeente Utrecht, Utrecht.
- Klein, M. (1973), *Street gangs and street workers*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- Kornhauser, R.R. (1978), *Social sources of delinquency: an appraisal of analytic models*. University of Chicago Press, Chicago.
- Laub, J.H., en R.J. Sampson (1988), Unravelling families and delinquency: a re-analysis of the Gluecks' data. *Criminology* 26 (3): 355-380.
- Larzelere, R.E., en G.R. Patterson (1990), Parental management: Mediator of the effect of socio-economic status on early delinquency. *Criminology* 28 (2): 301-324.
- Leng, A. de, en H. Hille (1991), Een onderzoek naar selectiviteit in de afdoening van winkeldiefstallen. *Tijdschrift voor Criminologie*, 33 (1) 174-191.
- McCord, J. (1990), Crime in moral and social contexts. *Criminology* 28 (1): 1-26.
- Merton, R.K. (1967), *Social theory and social structure*. Collier-Macmillan, New York.
- Rutenfrans, C.J.C. (1989), *Criminaliteit en sexe*. Gouda Quint, Arnhem.
- Rutter, M., en H. Giller (1983), *Juvenile delinquency, trends and perspectives*. Penguin Books, Harmondsworth.
- Samecki, J. (1990), Delinquent networks in Sweden. *Journal of Quantitative Criminology* 6 (1): 31-50.
- Stitt, G.B., en David J. Giacopassi (1992), Trends in the connectivity of theory and research in Criminology. *The Criminologist* 17 (4): 1-6.
- Sutherland, E.H., en D.R. Cressey (1974), *Criminology*. Lippincott Company, Philadelphia.
- Terlouw, G.-J. (1991), *Criminaliteitspreventie onder allochtonen*. Gouda Quint, WODC nr. 109, Arnhem.
- Walgrave, L. (1991), Actual tendencies in juvenile criminology, synthesis of the activities of the VIIth International Workshop. In: J. Junger-Tas, L. Boendermaker en P.H. van der Laan (red.), *The future of the criminal justice system*. Acco, Leuven.
- Wetering, W. van (1992), Een criminologisch alternatief voor de studie van jeugddelinquentie. *Sociologische Gids* 39 (maart/april): 107-127.
- Wermölder, H. (1986), *Van vriendenkring tot randgroep: Marokkaanse jongeren in een oude stadswijk*. Het Wereldvenster, Amsterdam.
- Wermölder, H. (1990), *Een generatie op drift; De geschiedenis van een Marokkaanse randgroep*. Gouda Quint, Arnhem.
- Wilson, J.Q., en R.J. Hernstein (1985), *Crime and human nature*. Simon and Schuster, New York.